

PEDAGOGIKA

ČASOPIS PRO PEDAGOGICKÉ VĚDY

ROČNÍK X ★ ČÍSLO 2 ★ 1960

BUDUJEME ZÁKLADNÍ DEVÍTILETOU ŠKOLU

V současné době věnuje školská správa, pedagogická věda i nejširší veřejnost zvýšenou pozornost otázkám výchovy a vyučování v nové základní devítileté škole. Děje se tak v soulase s usnesením ústředního výboru Komunistické strany Československa „O těsném spojení školy se životem a o dalším rozvoji výchovy a vzdělání v ČSR“, jež je zásadní směrnicí pro základní přeměnu celého výchovně vzdělávacího systému v období dovršení socialistické výstavby a přechodu ke komunismu a v němž se základní devítiletá škola charakterizuje jako pevný základ a rozhodující článek tohoto systému.

V přípravných teoretických praxech i v diskusi k návrhu nového pojetí obsahu základní devítileté školy, které vypracovaly výzkumné ústavy pedagogické a Ústav odborného školství, se zvláště promýšlejí dvě pedagogické zásady: zásada spojení školy se životem a zásada přiměřenosti výchovy a vyučování věkovým a individuálním zvláštnostem dětí.

Tyto dvě zásady zdůrazňuje usnesení ústředního výboru strany z 23. dubna minulého roku; za podstatu revolučních přeměn výchovně vzdělávacího systému označuje právě těsné spojení školy se životem, s výrobní prací, s výstavbou socialismu a komunismu. Současně upozorňuje na nutnost více přihlížet k silám a možnostem dětí a mládeže, odstranit přetěžování a důsledně pečovat o jejich všestranný tělesný a duševní rozvoj.

Těmito dvěma pedagogickými zásadami se samozřejmě nevyčerpává celá problematika nové školy. Avšak v současné době jsou tyto zásady nejdůležitější a nejaktuálnější.

Rozbor vývoje a stavu školství a výchovy v naší zemi, který v roce 1957 a 1958 z pověření ústředního výboru strany provedly školská komise, jím ustavená, a IV. odd. ÚVKSC, odkryl dvě základní tendence v rozvoji školy a výchovy po roce 1945. První, určující je progresivní tendence demokratizace výchovy a vyučování. Druhou tendencí jsou postupně se prohlubující rozpory jednak mezi požadavky a potřebami rozvíjející se socialistické společnosti a skutečným výkonem školy a ostatních výchovných institucí, jednak mezi úkoly a požadavky školy a možnostmi a silami žáků.

V letech 1956 a 1957 se snažili někteří jednotliví školští a pedagogičtí pracovníci zakrýt veliké úspěchy školy a výchovy v naší vlasti a zveličit nebo nesprávně charakte-

rizovat uvedené rozpory. Jednostranně kritizovali zvláště přetěžování žáků, aniž věnovali dostatečnou pozornost opožďování školy za životem socialistické společnosti.

Zmíněné usnesení zjednává v těchto otázkách naprosto jasno. Bude se i nadále podporovat tendence demokratizace výchovy a vyučování, bude se dále rozvíjet a rozšiřovat školství a vzdělání v zemi. Současně se přistoupí k radikálnímu překonávání obou uvedených rozporů: těsněji spojíme školu se životem, s výrobní prací, s výstavbou socialismu a komunismu a více než dosud budeme přihlížet k věkovým a individuálním zvláštnostem dětí a mládeže.

Při rozpracování pojetí, obsahu forem a metod práce v základní devítileté škole z hlediska obou uvedených zásad se vychází z obecného cíle komunistické výchovy, jímž je všestranně rozvinutá osobnost. Přitom se sledují zvláště tři následující otázky.

Prvou je zjištění, že všestranně rozvinutá osobnost se utváří v podmínkách postupného odstraňování podstatného rozdílu mezi prací tělesnou a duševní, to je v podmínkách socialistické a komunistické společnosti. Z tohoto zjištění musíme vycházet a pedagogicky cílevědomě a správně organizovat spojení tělesné a duševní práce v procesu komunistické výchovy.

Druhou je skutečnost, že problém všestranného rozvoje osobnosti se někdy sleduje jen se zřetelem k rychlému rozvoji výrobních sil, se zřetelem k automatizaci, mechanizaci, chemizaci výroby, k novým způsobům práce atd. I když to je samozřejmě zřetel hlavní, nelze ho uplatňovat bez ohledu na nové společenské vztahy, jež se v naší společnosti vytvářejí a dále prohlubují. Vždyt tento rozvoj výrobních sil je možný jedině v podmínkách socialistické a komunistické společnosti a není samoúčelný, směřuje ke zvýšení životní a kulturní úrovně všech členů socialistické a komunistické společnosti, v níž se nutně projevují takové morální rysy člověka, jako je kolektivismus, nový vztah k práci, k socialistickému vlastnictví, socialistické vlastenectví a internacionalismus atd. Všeestranně rozvinutá osobnost se nám tak jeví jednak jako jeden z prostředků rozvoje socialistické a komunistické společnosti, jednak jako cíl, ke kterému tato společnost směřuje.

Třetí otázkou je problém procesu všestranného rozvoje osobnosti a problém kvalit všestranně rozvinuté osobnosti. Říkáme na příklad, že po narození dítěte probíhá v procesu mnohostranné činnosti jeho všestranný rozvoj, pokud není narušen převážně jednostranným intelektuálním vyučováním v dosavadní škole. Hovoříme o všestranném rozvoji, který se uskutečňuje v procesu výchovy rozumové, mravní, estetické, tělesné a pracovní. Všeestranně rozvinutou osobnost pak charakterizujeme jako jednotlivce, který je všestranně vzdělán, všestranně připraven k práci v nové společnosti, jehož tělesné a duševní síly a schopnosti jsou všestranně rozvinuty a který si osvojil základní rysy komunistické morálky. Na základní devítileté škole lze samozřejmě dosáhnout jen určitého stupně všestranného rozvoje žákovy osobnosti. I když víme, že je to stupeň nejdůležitější, musíme sledovat další rozvoj žáka na školách druhého cyklu, které mají postupně poskytovat převážně většině mládeže úplné středoškolské vzdělání, i v jeho dalším životě, zvláště v podmínkách zkrácení pracovní doby. Z toho vyplývá, že otázky základní školy nelze posuzovat bez souvislosti se

školy druhého cyklu, které jsou charakterizovány jednotou vzdělání všeobecného, polytechnického a odborného, ani bez stálého zřetele k práci a dalšímu vzdělávání v životě jednotlivce.

Má-li základní devítiletá škola vychovávat a vzdělávat veškerou mládež v souladu s obecným cílem komunistické výchovy, má-li být přímo organicky spjata se životem současné společnosti, má-li plně dbát věkových a individuálních zvláštností svých žáků, všestranně připravovat k práci a vzdělávání na školách druhého cyklu, musí mít stanoven odpovídající úkol, obsah, organizační formy a metody práce.

Podle usnesení ústředního výboru strany je úkolem základní devítileté školy „poskytnout veškeré mládeži od 6 do 15 let ucelené základní všeobecné a polytechnické vzdělání, připravit ji k účasti ve výrobní práci a k dalšímu vzdělávání, orientovat ji k správné volbě povolání a lépe než dosud pečovat o její morální, estetickou a tělesnou výchovu v souladu s cíli a potřebami komunistické společnosti.“

Problém uceleného základního všeobecného a polytechnického vzdělání můžeme posuzovat z mnoha stran. Jde především o takové vzdělání, na které může organicky navázat práce a vzdělání na všech druzích škol druhého cyklu. Obsahuje proto v přiměřeném rozsahu a hloubce základy toho vědění a těch činností, které se rozšiřují a prohlubují na školách druhého cyklu. V tom je jeho ucelenost i jeho základní charakter. Jeho těsnější sepětí se životem se projevuje v důrazu na přírodní vědy, matematiku, pracovní vyučování a obecně prospěšnou práci, které především umožňují sepětí vyučování s výrobou. Náležitá pozornost se věnuje i společenským vědám, umění, tělesné výchově, neboť v základní devítileté škole jde o spojení se společenskou praxí na všech jejích úsecích. K prohloubení tohoto spojení se navrhuje zavést učební předmět občanskou výchovu, který by obsahoval i základní poučení o politice strany, o národním hospodářství a komunistické morálce. Jde tedy o pečlivé vážení proporcí mezi jednotlivými skupinami učebních předmětů, o posílení jejich vzájemných souvislostí, přičemž otázky základního vzdělání se posuzují v jednotě výchovy školní a mimoškolní.

Důležitou otázkou při řešení problému uceleného základního všeobecného a polytechnického vzdělání je výběr základního učiva. Dosud se v souvislosti se základním učivem více zdůrazňovala jeho přiměřenost věkovým zvláštnostem žáků. Nyní bude nutno vedle tohoto zřetele především uplatnit zásadu spojení školy se životem, jakož i zřetel k individuálním odlišnostem mezi žáky.

Spojení výchovy a vyučování se společenskou praxí se má uplatnit jednak ve všech učebních předmětech a výchovných činnostech, a to z hlediska jejich specifčnosti, jednak ve vztazích mezi učebními předměty, mezi výchovou školní a mimoškolní. Tak na příklad v mateřském jazyce se zdůrazňuje úkol ovládnout jazyk slovem i písmem, a to se zřetelem ke společenské funkci jazyka v životě a práci mládeže i dospělých. Podobně je tomu v ruském jazyce. Ve fyzice, chemii, v biologii se má podstatněji uplatnit zřetel k současné výrobě, a to jak ve vyučování samotném tak i ve vztahu k pracovnímu vyučování a k obecně prospěšné práci žactva. Vyučování matematice má více sledovat řešení praktických příkladů, výcvik v numerickém počítání, má se

věnovat větší pozornost některým oddílům geometrie, které mají praktický význam, současně se však věnuje zvýšená péče rozvoji matematického myšlení, uplatnění matematiky ve fyzice, chemii, v pracovním vyučování, v obecně prospěšné práci. Podobně je tomu i v jiných učebních předmětech. Jde tu tedy o spojení výchovy a vyučování ve svém celku se společenskou praxí v celé její šíři, přičemž spojení s praxí výrobní má zásadní význam, současně však jde o organické začlenění vlastní společenské činnosti žákovy do procesu výchovy a vyučování, přičemž obecně prospěšná a výrobní činnost žákovy tu má rovněž zásadní postavení. Důsledná realizace těchto zásad vede k prohloubení koordinace výchovy školní a mimoškolní, mezi jednotlivými učebními předměty a výchovnými činnostmi, přičemž jednotlícím elementem je tu účast mládeže ve společenské praxi. To je prvý a nejdůležitější aspekt spojení školy se životem.

Mají-li být výchova a vyučování těsně spjata se životem společnosti, znamená to také větší důraz na dobu novou a nejnovější, větší zřetel k novým a nejnovějším výtvorům vědy, umělecké činnosti, k novým a nejnovějším pokrokům ve výrobě. To samozřejmě nesmí vést k podcenění velikého kulturního bohatství, jež nahromadila lidská společnost, ani k oslabení historického přístupu k objasňovaným věcem a jevům. Avšak výchova a vyučování se musí orientovat na to základní, nejdůležitější, nejprogresivnější, přičemž době nové a nejnovější se má dostat v základní škole více místa a pozornosti. Má tomu tak být v literární výchově, ve čtení, v dějepise, v zeměpise, v občanské výchově, v hudební i výtvarné výchově, ale i v ostatních učebních předmětech a výchovných činnostech. To je, řekněme, druhý aspekt spojení školy se životem.

Třetím aspektem je důsledná aktualizace výchovy a vyučování. Jde o to, aby veškerá výchovně vzdělávací práce byla vedena v souladu s těmi hlavními událostmi, jež charakterizují právě vítězný postup socialismu a komunismu, jeho boj za mír, za spolupráci a přátelství mezi národy. Neznamená to ovšem narušovat systematickou školní a mimoškolní práci, měnit ji v kaleidoskop aktualit, avšak výchova a vyučování v naší škole se musí rozvíjet v ovzduší, jež se vytváří při plnění velikých a historických úkolů budování naší nové společnosti.

Má-li být škola spojena se životem, musí být těsně spjata i se svým okolím, s místem, s místními a krajovými podniky, kulturními institucemi atd. Jde tu o důslednější uplatnění domovědných, regionálních proků. Nemá to ovšem znamenat návrat k teorii a praxi buržoazní školy a výchovy, jež chtěly spoutávat krunýřem regionalisty poznání žáků, neumožňovaly mu poznávat věci a jevy v širších souvislostech a podceňovaly všechny ony možnosti, které mu pro jeho poznání přinášejí mnohotvarý život v nové společnosti.

Tyto a další aspekty spojení školy se životem samozřejmě umožňují nový pohled na výběr základního učiva, avšak současně jsou zásadami, které charakterizují i nové organizační formy a metody práce. V nové škole půjde nyní mimo vyučovací hodinu více i o jiné organizační formy výchovně vzdělávací práce (exkurse, laboratorní práce, organizace práce ve školních dílnách, na školních pozemcích, v obecně prospěšné

práci atd.) i když zajisté vyučovací hodina, také nově organizovaná, má i nadále zásadní význam. Více se uplatní činnost žáků, jejich samostatná práce, tělesná práce atd.

Ve výběru základního učiva a odpovídajících organizačních forem, metod a postupů se uplatňuje zásada přiměřenosti věkovým a individuálním zvláštnostem žáků. Rýsuje se tu především obraz nové školy národní, která má více odpovídat stavu tělesného a duševního rozvoje žáků mladšího školního věku. Děti a mládež mají mít více pohybu a činnosti, více se má uplatnit jejich tvořivost. Jedním ze základních problémů je vytvořit takové podmínky pro školní a mimoškolní práci, aby základní devítiletou školou prošli nakonec všichni žáci. Jde tu o složitou otázku individuálního přístupu k žákům. Výběr základního učiva má umožnit, aby učitel, vycházející z úkolu školy, poslání a specifiky učebního předmětu a přihlížející ke stavu třídy a k individuálním odlišnostem mezi žáky, osvětloval učivo z různých stran, používal různých metod a postupů tak, aby všichni žáci pochopili učivo, i když v rozdílné kvalitě, aby se rozvíjelo jejich myšlení, paměť. Učitel tu má mít možnost podněcovat zájmy žáků, vést je k četbě doplňkových knih, k návštěvě divadel, muzeí, zájmových kroužků apod.

Základní devítiletá škola má dále připravit veškerou mládež k účasti ve výrobní práci a k dalšímu vzdělávání. Jde tu tedy o výchovu k práci tělesné a duševní, jež právě nejvíce charakterizuje novou základní školu. Příprava k účasti ve výrobní práci tu má širší význam a pojetí nežli jako příprava k určitým povoláním. Především tu jde o všestranný rozvoj osobnosti, který se uskutečňuje v mnohostranné činnosti tělesné a duševní. Proto budou všichni žáci základní školy v těsné spojitosti se vzděláváním tělesně pracovat, a to v pracovním vyučování, v obecně prospěšné práci apod. Tím se připraví k výrobní práci, již se účastní veškerá mládež po 15. roce věku. Nelze však podcenit význam této přípravy také pro získání zájmu, jistých vědomostí, dovedností a návyků pro povolání ve výrobě. Základní škola však nepřipravuje pro určité povolání, vzdělání, a příprava k práci tu má široký všeobecný a polytechnický základ. Teprve úplné středoškolské vzdělání zahrnuje vzdělání všeobecné, polytechnické a odborné, vzdělání teoretické a praktickou odbornou kvalifikaci. Úkolem základní školy je však orientace k povolání. A to je otázka, kterou se musí pedagogická teorie a praxe zabývat mnohem soustředěněji a cílevědoměji.

Usnesení ústředního výboru strany zdůrazňuje dále výchovné úkoly základní devítileté školy. Ty se mají plnit ve všech učebních předmětech, ve výchově školní i mimoškolní, přičemž se vytvářejí pro výchovu mimoškolní zlepšené podmínky a všestranně se posiluje vliv společnosti na výchovu. Jde tu o složitou otázku vytvořit na základní škole jednotný výchovný systém, který by umožňoval lépe plánovat výchovnou práci, sjednotit výchovné úsilí všech, kteří se na výchově žactva základní školy podílejí, a důsledněji a konkrétněji sledovat skutečné výsledky výchovné práce. Jsou zde dvě možnosti, jak tuto otázku řešit.

V prvním případě jde o dvě normy výchovně vzdělávací práce — jednak o učební osnovy, které obsahují úkoly vzdělávací a výchovné, jednak o normu výchovy mimo-

třídní a mimoškolní. Tyto obě normy jsou zkoordinovány, jsou to však do jisté míry normy paralelní. V druhém případě učební osnovy obsahují rovněž vzdělávací a výchovné úkoly, avšak vzorové osnovy výchovné práce obsahují výchovné cíle, kterých se dosahuje koordinovanou prací jak ve vyučování tak v práci mimotřídní, mimoškolní a v rodině. Výchovné cíle jsou zde pojaty jako úběžník, k němuž směřuje veškerá výchovně vzdělávací práce ve škole, mimo školu a v rodině.

Poznámky k problematice základní devítileté školy nemají vyčerpávat celou složitou problematiku revoluční přestavby základní školy. Mají jen upozornit na některé otázky a způsob jejich řešení v současné době. V jejich teoretickém a praktickém zpracování se dále pokračuje.

Nelze však nevidět, že se v této práci stále více vyhraňují některé nové momenty.

Především otázky školy a výchovy se řeší stále více v těsné spojitosti s bojem za dovršení socialismu a přechodu ke komunismu. Proto se zcela zákonitě podílejí na této práci za vedení strany nejen pedagogičtí a školští pracovníci, ale i nejširší veřejnost. A je to cesta nejen správná, ale jedině možná. Postihovat jemné předívno spojení školy se životem, s výstavbou socialistické a komunistické společnosti lze jedině v této těsné spojitosti nejen teorie a praxe pedagogické, ale teorie a praxe v nejširším slova smyslu. To samozřejmě neznamená ústupek od objektivnosti a specifiky pedagogické vědy. Tato však nutně má mít komplexnější charakter a musí volit kolektivnější formy práce, a to dokonce nejen ve státním měřítku, ale i na půdě všech socialistických států.

Za druhé se stále více prosazuje v pedagogickém myšlení dialektická jednota perspektivního a aktuálního řešení pedagogických a školských problémů. Věda by přestala být vědou, kdyby neměla potřebný předstih, avšak nemůže se tak dívat ve vzduchoprázdnu, bez zřetele k daným podmínkám, k možnostem jejich dalšího rozvoje. Také tato skutečnost vede do houfu pracovníky, kteří se podílejí na rozpracování zásadních teoretických otázek s těmi, kteří v daných podmínkách řeší složité teoretické a praktické otázky revoluční přestavby výchovně vzdělávacího systému.

Bohumír Kujal